

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

## نقد و ارزیابی

# عرفی‌گرایی در جمهوری اسلامی

محمدجواد نوروزی

## فهرست مطالب

|                      |    |
|----------------------|----|
| سخنی با خواننده..... | ۱۵ |
| مقدمه.....           | ۱۹ |

## بخش اول: مبانی نظری

|                                  |    |
|----------------------------------|----|
| فصل اول: چارچوب پژوهش.....       | ۲۵ |
| الف) طرح مسئله.....              | ۲۵ |
| ب) ضرورت و اهمیت پژوهش.....      | ۲۹ |
| ج) بررسی آثار.....               | ۳۲ |
| ۱. رویکرد درجهٔ اولی.....        | ۳۳ |
| ۲. رویکرد درجهٔ دومی.....        | ۳۹ |
| فصل دوم: مفاهیم و کلیات.....     | ۴۲ |
| ۱. مفهوم عرفی‌گرایی.....         | ۴۲ |
| ۱-۱. تعریف واژهٔ سکولار.....     | ۴۲ |
| ۱-۲. سکولاریسم.....              | ۴۳ |
| ۱-۳. سکولاریزاسیون.....          | ۴۷ |
| ۲. قلمروهای سکولاریسم پژوهی..... | ۴۹ |

|    |                                                                |
|----|----------------------------------------------------------------|
| ۵۰ | ۲-۱. فلسفهٔ سیاسی و سکولاریسم پژوهی.....                       |
| ۵۱ | ۲-۲. جامعه‌شناسی و سکولاریسم پژوهی.....                        |
| ۵۴ | ۲-۳. دین‌شناسی و سکولاریسم پژوهی.....                          |
| ۵۶ | ۳. مفهوم جمهوری اسلامی ایران.....                              |
| ۵۶ | ۳-۱. مفهوم دین.....                                            |
| ۵۸ | ۳-۲. تعریف حکومت.....                                          |
| ۵۸ | ۳-۲-۱. حکومت الهی.....                                         |
| ۶۱ | ۳-۲-۲. حکومت طاغوتی.....                                       |
| ۶۲ | ۳-۳. جمهوری اسلامی.....                                        |
| ۶۳ | ۳-۳-۱. جمهوریت.....                                            |
| ۶۶ | ۳-۳-۲. اسلام.....                                              |
| ۶۷ | ۴. جمع‌بندی مباحث.....                                         |
| ۶۹ | فصل سوم: چارچوب نظری.....                                      |
| ۷۰ | ۱. نظریه‌ها و سطوح عرفی شدن.....                               |
| ۷۱ | ۱-۱. عرفی شدن در حوزهٔ باور (ساحت دین).....                    |
| ۷۴ | ۱-۲. عرفی شدن در ساحت ساختار.....                              |
| ۷۶ | ۱-۳. عرفی شدن در سطح رفتار (ساحت کنش فردی).....                |
| ۷۷ | ۲. شاخص‌های عرفی شدن.....                                      |
| ۷۷ | ۲-۱. در ساحت باور (مبانی فکری).....                            |
| ۷۷ | ۲-۱-۱. جهان‌شناسی.....                                         |
| ۷۸ | ۲-۱-۱-۱. تأکید بر علت فاعلی به جای علت غایی.....               |
| ۷۹ | ۲-۱-۱-۲. تبیین دنیامدارانه به جای تبیین‌های ماوراءطبیعی.....   |
| ۸۰ | ۲-۱-۲. انسان‌شناسی (اومانیزم).....                             |
| ۸۲ | ۲-۱-۲-۱. تکریم انسان و غفلت از خدا.....                        |
| ۸۲ | ۲-۱-۲-۲. تأکید بر حقوق انسان در برابر تکلیف انسان.....         |
| ۸۳ | ۲-۱-۳. مبنای معرفت‌شناختی.....                                 |
| ۸۳ | ۲-۱-۳-۱. تأکید بردستاوردهای عقل بشری و نادیده گرفتن وحی.....   |
| ۸۴ | ۲-۱-۳-۲. گسترش دامنهٔ صلاحیت دانش تجربی.....                   |
| ۸۶ | ۲-۱-۳-۳. حاکمیت روش‌های هرمنوتیک در فهم متون مقدّس.....        |
| ۸۶ | ۲-۱-۳-۴. نسبی‌گرایی معرفتی.....                                |
| ۸۷ | ۲-۲. در حوزهٔ ساختاری.....                                     |
| ۸۸ | ۲-۲-۱. به لحاظ ساختار اجتماعی.....                             |
| ۸۸ | ۲-۲-۱-۱. ظهور ساخت‌های تمایز یافته و نهادانگاری دین.....       |
| ۸۹ | ۲-۲-۱-۲. تبدیل دین به امری فردی و خصوصی.....                   |
| ۹۰ | ۲-۲-۲. به لحاظ فرهنگی.....                                     |
| ۹۰ | ۲-۲-۲-۱. نفی مشروعیت‌بخشی مرجعیت دینی.....                     |
| ۹۱ | ۲-۲-۲-۲. کاهش نقش اخلاقی دینی در مناسبات اجتماعی.....          |
| ۹۲ | ۲-۲-۲-۳. محو تدریجی نقش دین در قانونگذاری.....                 |
| ۹۴ | ۲-۲-۳. به لحاظ منزلت اجتماعی؛ عرفی شدن منزلت‌ها.....           |
| ۹۵ | ۲-۳. در ساحت رفتار.....                                        |
| ۹۶ | ۲-۳-۱. خرد و بیش؛ از دینداری حق‌محور به دین‌گرایی فردمدار..... |
| ۹۷ | ۲-۳-۲. در گرایش و نگرش.....                                    |
| ۹۷ | ۲-۳-۲-۱. از ارزش‌مداری به فایده‌گرایی.....                     |
| ۹۸ | ۲-۳-۲-۲. از حق‌جویی به مصلحت‌اندیشی.....                       |

|                                                              |     |
|--------------------------------------------------------------|-----|
| ۱-۳-۳-۳. رفتار نخبگان.....                                   | ۱۲۰ |
| ۲-۳-۳-۳. رفتار گروه‌ها و احزاب.....                          | ۱۲۱ |
| ۳-۳-۳-۳. رفتار شهروندان.....                                 | ۱۲۱ |
| ۴. جمع‌بندی مباحث.....                                       | ۱۲۲ |
| <b>بخش دوم: ارزیابی و نقد نظریه عرفی‌گرایی در حوزه باور</b>  |     |
| <b>فصل چهارم: هستی‌شناسی.....</b>                            | ۱۲۷ |
| ۱. چالش رویکرد عرفی‌گرایی با جمهوری اسلامی ایران.....        | ۱۲۷ |
| ۲. کارکرد باورها در تغییر اجتماع.....                        | ۱۳۱ |
| ۳. آموزه‌های اعتقادی (مبانی فکری جمهوری اسلامی ایران).....   | ۱۳۷ |
| ۳-۱. خدامحوری مبانی هستی‌شناسی.....                          | ۱۳۸ |
| ۳-۲. امامت و رهبری سیاسی.....                                | ۱۴۰ |
| بررسی مبانی دیدگاه تفویض خاص.....                            | ۱۵۰ |
| ۴. غایت‌مندی و باور به معاد.....                             | ۱۵۳ |
| ۵. انسان‌شناسی.....                                          | ۱۵۴ |
| ۶. جمع‌بندی مباحث.....                                       | ۱۵۹ |
| <b>فصل پنجم: دیدگاه عرفی‌گرایان در حوزه معرفت‌شناسی.....</b> | ۱۶۲ |
| ۱. تجربه دینی.....                                           | ۱۶۵ |
| ۲. زبان دین.....                                             | ۱۶۷ |
| ۳. هرمنوتیک.....                                             | ۱۶۹ |
| ۴. انحصارگرایی دینی یا پلورالیسم.....                        | ۱۷۷ |
| ۵. تاریخ‌مندی دین.....                                       | ۱۸۲ |
| ۶. جمع‌بندی مباحث.....                                       | ۱۸۶ |

|                                                               |     |
|---------------------------------------------------------------|-----|
| ۲-۳-۲-۳. از زیبایی‌گرایی به لذت‌طلبی.....                     | ۹۹  |
| ۲-۳-۲-۳. اباحی‌گری دینی و اخلاقی در رفتار و کنش.....          | ۹۹  |
| ۳. شاخص‌های جمهوری اسلامی ایران.....                          | ۱۰۰ |
| ۳-۱. شاخص‌های جمهوری اسلامی ایران در حوزه باور.....           | ۱۰۱ |
| ۳-۱-۱. آموزه‌های اعتقادی.....                                 | ۱۰۱ |
| ۳-۱-۱-۱. خدامحوری.....                                        | ۱۰۱ |
| ۳-۱-۱-۲. رهبری سیاسی - الهی (نبوت و امامت).....               | ۱۰۶ |
| ۳-۱-۱-۳. تأکید بر علت غایی (باورمندی به معاد).....            | ۱۰۸ |
| ۳-۱-۱-۴. پیوستگی دین و سیاست.....                             | ۱۰۹ |
| ۳-۱-۲. مبنای معرفت‌شناختی.....                                | ۱۰۹ |
| ۳-۱-۲-۱. وحی و عقل.....                                       | ۱۰۹ |
| ۳-۱-۲-۲. علم، دانش‌اندوزی همراه با معنویت.....                | ۱۱۰ |
| ۳-۱-۲. مبانی انسان‌شناسی.....                                 | ۱۱۲ |
| ۳-۲. شاخص‌های جمهوری اسلامی ایران در حوزه ساختار.....         | ۱۱۳ |
| ۳-۲-۱. ساختار سیاسی.....                                      | ۱۱۳ |
| ۳-۲-۱-۱. حاکمیت دینی.....                                     | ۱۱۳ |
| ۳-۲-۱-۲. مشروعیت الهی و مشارکت مردمی.....                     | ۱۱۴ |
| ۳-۲-۱-۳. بایستگی حکومت.....                                   | ۱۱۵ |
| ۳-۲-۱-۴. ولایت و حکومت فقیه.....                              | ۱۱۶ |
| ۳-۲-۱-۵. مدل مردم‌سالاری دینی.....                            | ۱۱۷ |
| ۳-۲-۳. ساختار حقوقی.....                                      | ۱۱۹ |
| ۳-۲-۲. ساختار اقتصادی.....                                    | ۱۲۰ |
| ۳-۳. شاخص‌های جمهوری اسلامی ایران در حوزه رفتار و عملکرد..... | ۱۲۰ |

|                                                |     |
|------------------------------------------------|-----|
| فصل ششم: ارتباط دین و سیاست.....               | ۱۸۸ |
| ۱. تبیین مسئله.....                            | ۱۸۹ |
| ۲. آمیختگی دیانت و سیاست در اسلام.....         | ۱۹۵ |
| ۲-۱. سیر تاریخی.....                           | ۱۹۵ |
| ۲-۲. منابع اسلامی.....                         | ۱۹۹ |
| ۲-۳. حوزه‌های تفکر اسلامی.....                 | ۱۹۹ |
| ۳. استدلال سکولارها در جدایی دین از سیاست..... | ۲۰۰ |
| ۳-۱. ثبات دین و تغییرپذیری سیاست.....          | ۲۰۰ |
| ۳-۲. قداست دین و شیطنت‌آمیز بودن سیاست.....    | ۲۰۲ |
| ۳-۳. تنافی سیاست با قداست عالمان دینی.....     | ۲۰۳ |
| ۳-۴. خدا و آخرت؛ رسالت پیامبر.....             | ۲۰۵ |
| ۴. جمع‌بندی مباحث.....                         | ۲۰۷ |

#### بخش سوم: ارزیابی نظریه عرفی‌گرایی در حوزه ساختار

|                                                 |     |
|-------------------------------------------------|-----|
| فصل هفتم: مدل حکومت و ساختار سیاسی.....         | ۲۱۱ |
| ۱. تبیین مفهومی و رویکردها در ساختار سیاسی..... | ۲۱۱ |
| ۲. بررسی دیدگاه عرفی‌گرایان درباره ساختار.....  | ۲۱۳ |
| ۳. اسلام و ساختار سیاسی.....                    | ۲۱۶ |
| ۴. الگوی ساختار سیاسی حکومت.....                | ۲۲۶ |
| ۴-۱. مردم‌سالاری دینی؛ الگوی اسلامی.....        | ۲۲۸ |
| ۴-۲. دموکراسی؛ مدل سکولار حکومت.....            | ۲۳۲ |
| ۵. جمع‌بندی مباحث.....                          | ۲۴۱ |
| فصل هشتم: ساختار سیاسی؛ مشروعیت.....            | ۲۴۳ |

|                                                |     |
|------------------------------------------------|-----|
| ۱. تعریف.....                                  | ۲۴۳ |
| ۲. ارزیابی دیدگاه‌ها.....                      | ۲۴۴ |
| ۲-۱. سیاست و اقتدار کاریزمایی (۱۳۵۸-۱۳۶۸)..... | ۲۴۷ |
| ۲-۲. سیادت و اقتدار سنتی.....                  | ۲۵۱ |
| ۲-۳. اقتدار قانونی و دموکراتیک.....            | ۲۵۴ |
| ۳. نقش مردم در حکومت اسلامی.....               | ۲۵۷ |
| ۴. جمع‌بندی مباحث.....                         | ۲۶۲ |
| فصل نهم: ساختار حقوقی.....                     | ۲۶۴ |
| ۱. ساختار حقوقی.....                           | ۲۶۴ |
| ۱-۱. اندیشه اسلامی.....                        | ۲۶۵ |
| ۱-۲. اندیشه سکولار.....                        | ۲۶۶ |
| ۲. مکاتب حقوقی.....                            | ۲۷۱ |
| ۲-۱. مکتب حقوق طبیعی.....                      | ۲۷۱ |
| ۲-۲. حقوق پوزیتیویستی.....                     | ۲۷۲ |
| ۳. مکتب حقوقی اسلام.....                       | ۲۷۳ |
| ۴. مبنای قانونگذاری.....                       | ۲۷۵ |
| ۵. هدف حکومت دینی.....                         | ۲۷۹ |
| ۶. حاکمیت.....                                 | ۲۸۱ |
| ۷. انسان مکلف و محق.....                       | ۲۸۲ |
| ۸. مصلحت.....                                  | ۲۸۴ |
| ۹. قوانین ثابت و متغیر.....                    | ۲۸۸ |
| ۱۰. جمع‌بندی مباحث.....                        | ۲۹۷ |
| فصل دهم: ساختار اقتصادی؛ توسعه.....            | ۲۹۹ |



## نمایه

|               |     |
|---------------|-----|
| آیات.....     | ۴۵۱ |
| روایات.....   | ۴۵۴ |
| اعلام.....    | ۴۵۶ |
| اصطلاحات..... | ۴۶۲ |
| کتاب‌ها.....  | ۴۷۳ |
| مکان‌ها.....  | ۴۷۴ |

## سخنی با خواننده

پیروزی انقلاب اسلامی و شکل‌گیری نظام جمهوری اسلامی نویدبخش حضور فعال دین در عرصه‌های سیاسی - اجتماعی بود. این ایده، در سطح ملی ترسیم‌کننده هویت دینی - ملی و حیات سیاسی - اجتماعی ایرانیان و در سطح فراملی تبیین‌کننده ضرورت بازسازی تمدن اسلامی و اعاده هویت و عزت به مسلمانان در دوران معاصر بود. ترسیم هویت دینی - ملی و تلاش برای بازسازی تمدن اسلامی، پرسش‌ها و معضلاتی جدید را در دو سطح مذکور به وجود آورد که تاکنون منابع دینی و دین‌داران در عرصه علوم و مراکز علمی با آن به طور جدی مواجه نشده بودند. پاسخگویی به این پرسش‌ها و معضلات، بی‌تردید نیازمند بازنگری در مبانی و بینش حاکم بر علوم رایج انسانی و اجتماعی در کنار بازگشتی روش‌مند و نقادانه به سنت فکری است. این بازنگری ضمن فراهم ساختن زمینه‌های لازم برای بهره‌گیری از توانمندی‌های سنت و دانش سنتی، امکان استفاده از ظرفیت‌ها و قابلیت‌های علوم جدید در دوران معاصر را به ارمغان می‌آورد؛ بنابراین وظایف مراکز علمی و پژوهشی در جمهوری اسلامی، بسی سنگین است. این مراکز از سویی رسالت پاسخگویی به پرسش‌ها و معضلات فکری را برعهده دارند و از سوی دیگر به فرهنگ‌سازی و تولید فکر و اندیشه به عنوان عناصر و لوازم اصلی احیای تمدن اسلامی باید اولویت دهند.

پژوهشکده علوم و اندیشه سیاسی با تلاش در جهت پاسخگویی به پرسش‌ها و معضلات فکری مربوط به حوزه پژوهشی خود و فراهم ساختن زمینه‌های لازم برای بازتولید فرهنگ سیاسی-دینی و ارائه دانش سیاسی مبتنی بر منابع اسلامی، هویت‌شناسی و هویت‌سازی در زمینه‌های فلسفه سیاسی، فقه سیاسی و علوم سیاسی را به عنوان مهم‌ترین هدف خود دنبال می‌کند. این پژوهشکده با فراهم کردن زمینه‌های رشد نیروی انسانی در عرصه پژوهش‌های سیاسی با رویکردهای فلسفی، فقهی و علمی، تلاش می‌کند در جهت عزم و اراده ملی برای احیای تمدن اسلامی گام بردارد.

اثر حاضر محصول تلاش فکری پژوهش‌گر فرهیخته حجة الاسلام والمسلمین آقای دکتر محمدجواد نوروزی باهدف بررسی و نقد دیدگاه‌های عرفی در جمهوری اسلامی ایران در ساحت باور، ساختار و حوزه رفتار است که طی آن تلاش به عمل آمده تا ضمن تبیین ابعاد سکولاریسم به تحلیل و ارزیابی دیدگاه‌هایی بپردازد که سعی در تحلیلی عرفی و سکولار از جمهوری اسلامی ایران دارند. اثر حاضر در عرصه دانش سیاسی اسلامی نگارش یافته است و گامی در جهت فراهم ساختن زمینه‌های لازم برای هویت‌شناسی تلقی می‌گردد.

اجرای این پژوهش و غنای علمی آن مدیون تلاش‌های ارزنده مدیر محترم گروه علوم سیاسی آقای دکتر عبدالوهاب فراتی، ناظر محترم حجة الاسلام والمسلمین آقای دکتر منصور میراحمدی، اساتید و ارزیابان محترم، حجة الاسلام آقای دکتر مهدی امیدی، دکتر فرشاد شریعت، دکتر اصغر افتخاری و دکتر جلال درخشه، مدیر محترم امور پژوهش آقای رجبعلی اسفندیار، کارشناس محترم گروه آقای سیدجواد میرخلیلی و متصدیان اجرایی پژوهشکده می‌باشد که جای دارد از زحمات و تلاش‌های آنان قدردانی به عمل آید.

همچنین از ریاست محترم پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی جناب

حجة الاسلام والمسلمین آقای حسین توسلی تشکر می‌کنم که بدون حمایت و مساعدت‌های بی‌دریغ و مؤثر ایشان پژوهش حاضر به سرانجام نمی‌رسید. از دست‌اندرکاران مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)، به‌ویژه ریاست محترم آن، حضرت آیت‌الله مصباح یزدی به جهت مساعدت و همراهی آن مجموعه تشکر می‌شود.

پژوهشکده علوم و اندیشه سیاسی در راستای حیات و بالندگی علم و دانش، آثار خود را در اختیار جامعه علمی قرار داده است و پیشاپیش از انتقادات و پیشنهادهای علمی همه استادان، صاحب‌نظران و پژوهش‌گران محترم استقبال می‌کند. امید است این فعالیت‌های علمی موجبات رشد و پویایی فرهنگ سیاسی - دینی و زمینه‌های گسترش اندیشه سیاسی اسلام را فراهم سازد.

نجف لک‌زایی

مدیر پژوهشکده علوم و اندیشه سیاسی

### مقدمه

انقلاب اسلامی در ایران تحولی اساسی بر مبنای اجرای اسلام در مناسبات سیاسی و اجتماعی بود. این تحول بنیادین، چالشی در برابر لیبرالیسم و خط پایانی بر اندیشه عرفی‌گرایی به حساب می‌آید، همان‌گونه که انقلاب فرانسه در سال ۱۷۸۹ تحولی در جهت حذف دین مسیحیت از عرصه مناسبات سیاسی و اجتماعی تلقی می‌شود. تأمل در منحنی روند تحولاتی که در غرب و همزمان با آغاز رنسانس به وقوع پیوست، نشان داد که از سال ۱۵۰۰ تا ۱۸۰۰ طی سه سده به تدریج از قلمرو دین مسیحیت کاسته و علم و عقلانیت ابزاری جایگزین آن شده است، به گونه‌ای که در قرن هجدهم عرفی‌گرایی با شاخص‌هایی چون اومانیزم، علم‌مداری، عقلانیت ابزاری و اباحی‌گری شکل گرفته است. این دگرگونی که نخست در ذهن و فکر غربی به وقوع پیوست، اقتضا می‌کرد که مناسبات سیاسی و اجتماعی نیز به تبع آن تغییر یابد. براین اساس در این برهه زمانی حوادث و رخدادهایی به وقوع پیوست که تبیین جامعه‌شناختی آن، حاکی از سه الگوی تغییر است.

الگوی نخست انقلاب بود؛ تحولی که در فرانسه به وقوع پیوست؛ زیرا در این کشور ساختارهای موجود در قبال عرفی‌گرایی مقاومت می‌نمود و این مهم با انقلاب حل شد. دوم اصلاح بود که در کشوری چون انگلیس واقع شد؛ این تحول

که به صورت تدریجی تحقق یافت، اصلاح یا رفرم خوانده شد. سوم جنگ داخلی بود که در کشورهایی نظیر ایتالیا و آلمان به وقوع پیوست؛ براین اساس بود که پس از حاکمیت عرفی‌گرایی در عرصه فکر، ساختار و آنگاه الگوهای رفتاری نیز متناسب با آن تغییر یافت.

با حاکمیت عرفی‌گرایی در غرب رویکرد سلطه‌جویی که مقتضای اومانیزم و فرهنگ برآمده از رنسانس بود، آهنگ دیگر مناطق و از جمله جهان اسلام کرد. روند تحولات عرفی‌گرایی در ایران نشان می‌دهد که از آغاز حمله روس‌ها به ایران، فکر و اندیشه عرفی‌گرایی، ابتدا در میان رجال ذی‌نفوذ دربار رسوخ یافت و آنگاه تا نهضت مشروطه روندی تدریجی را در عرصه نشر کتاب و ترجمه آثار غربی طی کرد. همزمان با مشروطه، این جریان لایه‌هایی از حاکمیت سیاسی را به دست گرفت و با کودتای رضاخان حاکمیت مطلق یافت. تحول عرفی‌گرایی با فراز و نشیبی تدریجی تا انقلاب اسلامی استمرار یافت و با وقوع این تحول شگرف در بهمن ۱۳۵۷ بود که عرفی‌گرایی از عرصه حاکمیت روندی رو به زوال را طی کرد.

تحولات ناشی از سال‌های نخست انقلاب و شور و التهاب ناشی از احساسات اصیل اسلامی موجب حاشیه‌نشینی عرفی‌گرایی در دهه نخست گردید، اما پس از پایان جنگ تحمیلی به تدریج عرفی‌گرایی در عرصه رسانه‌های جمعی و آثار نوشتاری رواجی دوباره یافت و با روی کار آمدن اصلاح‌طلبان در سال ۱۳۷۶ بخش‌هایی از حاکمیت سیاسی رویکردی عرفی به خود گرفت. اما در واکنش به این امر، جریان ناب‌اندیشه اسلامی که همواره خط مستمر انقلاب اسلامی بوده و هست، با حضور و مشارکت فعال خویش شعارهای نخستین انقلاب اسلامی را احیا کرد. اکنون این جریان اصیل که قاطبه ملت ایران هویت خویش را در چارچوب آن تعریف می‌کنند، می‌رود تا با تشکیل دولت اسلامی و به

تبع آن جامعه اسلامی نویدبخش احیای تمدن اسلامی گردد.

اثر پیش رو در راستای بررسی عرفی‌گرایی در نظام جمهوری اسلامی ایران می‌کوشد تا با نقد و بررسی این مسئله در ساحت باور، ساختار و رفتار، جریان اصیل اسلامی را که با پیروزی خود عرف‌گرایی را به چالشی اساسی فراخواند، مورد تأکید دوباره قرار دهد. امید است با حاکمیت دولت اسلامی بر جهان اسلام و شکل‌گیری جامعه اسلامی که بیداری اسلامی نویدبخش آن است، گامی در جهت تحقق دولت اسلامی برداشته شود.

محمدجواد نوروزی

بخش اول

مبانی نظری